DOI: 10.34015/2523-4552.2020.3.13
УДК 343.13

*Герасименко М. М.,
аспірант Академії праці,
соціальних відносин і туризму
ORCID: 0000-0002-4236-1715*

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРИТЯГНЕННЯ ДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВЧИНЕННЯ ГЕНОЦИДУ

У статті досліджується Закон України «Про Голодомор 1932–1933 років в Україні», Конвенція «Про запобігання злочину геноциду та покарання за нього», Конвенція ООН «Про незастосування строку давності до воєнних злочинів і злочинів проти людства». Акцентовується увага на тому, що збирання доказів на підтвердження вчинення геноциду являє собою складний процес, який потребує кропіткої праці з боку органу досудового розслідування. У статті приділяється особлива увага працям українських науковців, серед яких: Ю.В. Аносова, В. А. Василенко, В. Н. Кубальський, Н. В. Мадзігон, В. І. Марочко, Д. І. Радомська, В. І. Сергійчук, О. В. Курінний, А. М. Козицький. Зазначені дослідники досліджували питання нормативно-правового регулювання притягнення до відповідальності осіб за вчинення геноциду.

Ключові слова: кримінальна відповідальність; геноцид; кримінальне провадження; докази; розслідування.

В научной статье исследуется Закон Украины “О Голодоморе 1932–1933 годов в Украине”, Конвенция “О предупреждении преступления геноцида и наказании за него”, Конвенция ООН “О неприменении срока давности к военным преступлениям и преступлениям против человечества”. Акцентируется внимание на том, что сбор доказательств в подтверждение совершения геноцида представляет собой сложный процесс, требующий кропотливой работы со стороны органа досудебного расследования. В статье уделяется особое внимание работам украинских ученых, которые исследовали вопрос нормативно-правового регулирования привлечения к ответственности лиц за совершение геноцида.

Ключевые слова: уголовная ответственность; геноцид; уголовное производство; доказательства; расследования.

Постановка проблеми. Питання притягнення винних до кримінальної відповідальності за Голодомор 1932–1933 років набуло активного обговорення та актуальності разом з прийняттям Закону України «Про Голодомор 1932–1933 років в Україні». Основні положення Закону базуються на визнанні Голо-

домору геноцидом Українського народу та створюють умови для органів державної влади та органів місцевого самоврядування відповідно до своїх повноважень: брати участь у формуванні та реалізації державної політики у сфері відновлення та збереження національної пам'яті Українського народу [1].

Притягнення до кримінальної відповідальності осіб, винних в організації геноциду потрібно вважати наміром відновлення прав Українського народу в період геноциду, а проведення розслідування - механізмом, який держава має застосувати.

Аналіз останніх досліджень та публікації. Науковою основою для написання вказаної статті стали праці таких українських науковців як Ю.В. Аносова, В. А. Василенко, В. Н. Кубальський, Н. В. Мадзігон, В. І. Марочко, Д. І. Радомська, В. І. Сергійчук, а також інших дослідників, які займалися питаннями нормативно-правового регулювання притягнення до відповідальності осіб за вчинення геноциду. Формування уявлення про геноцид та окремі питання його розслідування не оминули у своїх наукових працях О. В. Курінний, А. М. Козицький. Однак, окремі питання залишаються невирішеними, а тому потребують більш детального розгляду.

Постановка завдання. Метою статті є розгляд деяких аспектів притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення геноциду. Основним завданням дослідження є аналіз норм національного та міжнародного законодавства в питанні притягнення до відповідальності винних осіб за вказаний злочин. Окрема увага приділяється думкам науковців щодо визначальних факторів у розслідуванні геноциду; встановленні потерпілих осіб, фактичних обставин справи та встановленні винних.

Виклад основного матеріалу. Притягнення до відповідальності осіб, винних за вчинення незаконних дій – Голодомору 1932–1933 років

визначається складним завданням. Разом із Прийняттям Закону України «Про Голодомор 1932–1933 років в Україні» виникла нагальна потреба відповідно до норм міжнародного права та чинного законодавства України встановити винних осіб та визнати Голодомор 1932–1933 років в Україні як цілеспрямований акт масового знищення людей.

Важлива робота проведена професором В. Сергійчуком, який досліджував втрати від геноциду та вказав, що вони значно занижені, ніж заявлені, оскільки точно цифра не встановлена. Не були встановлені особи, які тікали під час Голодомору 1932–1933 років за кордон і були розстріляні на кордоні. Позицію В. Сергійчука підтримав В. Марочко, який зазначив, що за допомогою архівних документів зрозуміло – кількість жертв значно більша, а методика визначення таких жертв потребує вдосконалення [2]. Ми погоджуємось з науковцями, що втрати Голодомору 1932–1933 років мають величезні масштаби, а складною та майже неможливою є задача щодо встановлення потерпілих осіб задля відновлення їх порушених прав.

Доктор юридичних наук, професор В. Василенко у науковій статті «Емпіричні і класичні підходи у підрахунку демографічних втрат України внаслідок Голодомору 1932–1933 років» (2016 рік) визначив, що ключовим для кваліфікації злочину геноциду є не кількість вбитих людей, а намір знищити певну групу як таку через повну або часткову ліквідацію її членів. Науковець зазначив, що кількість жертв не є юридичною ознакою геноциду, а лише однією з обставин злочину, а з'ясування цієї обставини є лише

допоміжним засобом доведення наміру часткового або цілковитого знищення певної групи як такої, а також вирішення питання про ступінь тяжкості вчиненого злочину і призначення відповідного покарання. За наявності спрямування злочину проти групи як такої вбивство будь-якої кількості її членів є злочином геноциду [3, с. 47]. Професор В. Василенко слушно зазначив, що потерпілі від кримінального правопорушення не впливають на кваліфікацію геноциду, а тому увага щодо кількості жертв недостатньо приділена. З метою кваліфікації діяння звертають увагу на намір знищити певну групу як таку через повну або часткову ліквідацію, а в становлення потерпілих відходить на другий план та не є першочерговим завданням.

Д. І. Радомська та В. Н. Кубальський висловили думку, що однією з найактуальніших проблем нашого часу є злочини проти миру і безпеки людства, тобто міжнародні злочини, які представляють собою найбільшу небезпеку, це – агресія, військові злочини, злочини проти людяності, колоніалізм, геноцид, апартеїд, рабство, екоцид. В разі скоєння геноциду – індивід приречений на знищення не в силу його особистих характеристик, а через володіння вродженими фізичними та духовними властивостями, належності або зв'язку з певною групою осіб [4]. Науковці прийшли до висновку, щодо характеристики потерпілої особи від геноциду – це володіння вродженими фізичними та духовними властивостями, належності або зв'язку з певною групою осіб, таким чином актуалізувавши питання встановлення по-

терпілих осіб Голодомору 1932–1933 років.

Р. І. Ребриш зазначив, що вказаний злочин, як показує міжнародна практика та невідомі прецеденти, не міг би мати місця без залучення усього державного механізму, включаючи виконавчу, судову і законодавчу влади. Слід зауважити, що у випадку геноциду злочинна політика держави реалізується її центральними і місцевими органами публічної влади, закріплюються на законодавчому рівні, забезпечуються правоохоронними та силовими структурами і підтримується на рівні населення цієї держави, який через інститути представницької демократії бере участь у формуванні злочинної політики й підтримує її після запровадження [5, с. 133].

Ю. В. Аносова визначає, що в міжнародному праві сформувались два автономні режими відповідальності за злочин геноциду, зокрема, режим міжнародно-правової відповідальності держав та міжнародної кримінальної відповідальності індивідів. Вчинення не тільки злочину геноциду, але також й інших злочинів згідно з міжнародним правом, активує дію обох режимів відповідальності, механізм реалізації цих режимів найбільш повно в сучасному міжнародному праві врегульовано саме щодо злочину геноциду [6, с. 2].

С. В. Мадзігон у науковій статті “Міжнародно-правовий аналіз пропонує змін до Кримінального кодексу України щодо гармонізації кримінального законодавства з нормами міжнародного права” (2019 рік) проаналізував законопроект “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення гармонізації кримінального законо-

давства з положеннями міжнародного права”, який анонсує внесення змін. Мета проєкту – усунення ряду прогалин щодо притягнення до відповідальності за злочини проти людяності, а також щодо встановлення особливостей притягнення до відповідальності за вчинення воєнних злочинів [7, с. 262]. На теперішній час закон не вступив в силу, але потреба усунення прогалин законодавства у притягненні до кримінальної відповідальності за вчинення геноциду, залишилась.

Міністерство освіти та науки на офіційному сайті оприлюднило свою позицію щодо Голодомору в 1932-1933 років. Встановлено, що Голодомор – злочин геноциду проти Українського народу. Фактично керівництво ВКП(б) та уряд СРСР у 1932–1933 роках організували штучний масовий голод, який спричинив загибель мільйонів українців на території Української СРР та Кубані. Насильно вилучали продовольство, влаштовували блокаду сіл і цілих районів, забороняли виїжджати за межі України, припинили сільську торгівлю. Цим тоталітарна система створила для українців умови, спрямовані на фізичне знищення. Така політика режиму – злочин проти людяності за визначенням Конвенції ООН від 9 грудня 1948 року “Про запобігання злочину геноциду і покарання за нього” [8].

У Конвенції ООН “Про запобігання злочину геноциду і покарання за нього” зазначається: особи, що чинять геноцид чи які-небудь інші діяння (змова з метою здійснення геноциду; пряме і публічне підбурювання до вчинення геноциду; замах на здійснення геноциду; співучасть у геноциді), підля-

гають покаранню, незалежно від того, чи є вони відповідальними за конституцією правителями, посадовими чи приватними особами (ст. 4) [9]. Конвенцією ООН про незастосування строку давності до воєнних злочинів і злочинів проти людства від 26 листопада 1968 року визначено, що строки давності не застосовуються у випадку вчинення таких кримінальних правопорушень [10]. Міжнародне співтовариство засуджує осіб за вчинення геноциду та впроваджує нормативно-правові акти, які слугують своєрідним вектором в розслідуванні.

23 січня 2009 року Президентом України підписано Указ “Про розсекречення, оприлюднення та вивчення архівних документів, пов’язаних з українським визвольним рухом, політичними репресіями та голодоморами в Україні” № 37/2009.

Пункт 1 Указу зобов’язав Міністерство внутрішніх справ України, Міністерство оборони України, Службу безпеки України, Службу зовнішньої розвідки України, Генеральну прокуратуру України, Державний комітет архівів України, Державний департамент України з питань виконання покарань розсекретити та оприлюднити в установленому законодавством порядку архівні документи, що стосуються українського визвольного руху, політичних репресій та голодоморів в Україні.

Пунктом 4 Указу передбачено сприяти представникам громадських організацій, наукових установ та організацій, вченим та громадянам у вільному доступі до розсекречених архівних документів, зокрема шляхом створення спеціальних інформаційно-довідкових центрів у Службі

безпеки України та Державному комітеті архівів України [10].

Указ Президента України надав можливість СБУ не тільки розсекретити матеріали, які стосуються Голодомору 1932-1933 років, але й використати їх під час розслідування та збирання доказів щодо організаторів злочину геноциду проти української нації.

Висновки. Потрібно зробити висновок, що такий злочин проти людства як геноцид викликає суспільний резонанс, а притягнення винних до відповідальності є важливим кроком у сфері відновлення та збереження національної пам'яті Українського народу. Міжнародне та національне законодавство, досліджене у науковій статті (Закон України

“Про Голодомор 1932–1933 років в Україні”, Конвенція “Про запобігання злочину геноциду та покарання за нього”, Конвенція ООН “Про незастосування строку давності до воєнних злочинів і злочинів проти людства”); думки науковців (Ю.В. Аносова, В.А. Василенко, В.Н. Кубальський, Н.В. Мадзігон, В.І. Марочко, Д.І. Радомська, В.І. Сергійчук); практика розслідування геноциду (Указ “Про розсекречення, оприлюднення та вивчення архівних документів, пов'язаних з українським визвольним рухом, політичними репресіями та голодоморами в Україні” № 37/2009) надає змогу більш прискільки розглянути Голодомор 1932–1933 років в Україні.

Список використаних джерел

1. Про Голодомор 1932–1933 років в Україні: Закон України від 28 листопада 2006. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2006, № 50, ст. 504.
2. Офіційний сайт Укрінформ. Голодомор в УСРР у 1932-1933 роках. Науковці досліджують реальну складову втрат. 2018. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/2377148-golodomor-v-usrr-u-19321933-rokah-naukovci-napolagaut-dosliditi-realnu-skladovu-vtrat.html> (дата звернення: 12.09.2020).
3. Василенко В. А. Емпіричні і класичні підходи у підрахунку демографічних втрат України внаслідок Голодомору 1932–1933 років. *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції “Голодомор 1932-1933 років: втрати Української нації”* (Київ, 4 жовтня 2016 року). С.47–49.
4. Радомська Д. І., Кубальський Н. В. Відповідальність за геноцид в міжнародному кримінальному праві. *Актуальні проблеми міжнародного права та порівняльного правознавства*. URL: <https://nau.edu.ua/site/variables/news/2018/5> (дата звернення: 12.09.2020).
5. Ребриш Р. І. Геноцид як злочин проти безпеки людства за міжнародним кримінальним правом. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Серія ПРАВО. Випуск 41. Том 2. С. 133–135.
6. Аносова Ю. В. Юрисдикція міжнародних судових органів щодо злочину геноциду: автореферат на здобуття наукового ступеня канд. юр. наук. Київ, 2018. 20 с.
7. Мадзігон Н. В. Міжнародно-правовий аналіз пропонованих змін до Кримінального кодексу України щодо гармонізації кримінального законодавства з нормами міжнародного права. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 4. С. 261–265.
8. Офіційний сайт Міністерства освіти та науки України. Корисні посилання щодо теми Голодомору. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/korisni-posilannya-shodo-temi-golodomoru> (дата звернення: 12.09.2020).

9. Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього: Нью-Йорк, 9 грудня 1948 года. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_155 (дата звернення: 09.09.2020).

10. Про незастосування строку давності до воєнних злочинів і злочинів проти людства: Конвенція ООН від 26 листопада 1968 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_168 (дата звернення: 01.08.2020).

11. Про розсекречення, оприлюднення та вивчення архівних документів, пов'язаних з українським визвольним рухом, політичними репресіями та голодоморами в Україні: Указ Президента України від 23 січня 2009 року № 37/2009. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/37/2009> (дата звернення: 02.08.2020).

References

Vasylenko, V.A. (2016) Empirichni i klasychni pidkhody u pidrakhunku demohrafichnykh vtrat Ukrainy vnaslidok Holodomoru 1932-1933 rokiv. *Materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii "Holodomor 1932-1933 rokiv: vtraty Ukrainy koi natsii"*, 47-49 [in Ukrainian].

Radoms'ka, D.I., Kubal's'kyj, N.V. Vidpovidal'nist' za henotsyd v mizhnarodnomu kryminal'nomu pravi. *Aktual'ni problemy mizhnarodnoho prava ta porivnial'noho pravoznavstva* URL: <https://nau.edu.ua/site/variables/news/2018/5> (accessed: 02.09.2020) [in Ukrainian].

Rebrysh, R. I. (2016) Henotsyd iak zlochin proty bezpeky liudstva za mizhnarodnym kryminal'nym pravom. *Naukovy visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universyteta. Seriya PRAVO*, 41, 2, 133-135 [in Ukrainian].

Anosova, Yu.V. (2018) *Yurydyktsiia mizhnarodnykh sudovykh orhaniv schodo zlochyну henotsydu*. (Avtoreferat na zdobuttia naukovoho stupenia kand. iur. Nauk). Kyiv. [in Ukrainian].

Madzihon N.V. (2019) Mizhnarodno-pravovyj analiz proponovanykh zmin do Kryminal'noho kodeksu Ukrainy schodo harmonizatsii kryminal'noho zakonodavstva z normamy mizhnarodnoho prava. *Yurydychny naukovyj elektronny zhurnal*, 4, 261-265 [in Ukrainian].

M. Gerasymenko, *Postgraduate student of the Academy of Labor, Social Relations and Tourism*

ORCID: 0000-0002-4236-1715

Some aspects of criminal prosecution for genocide

Bringing to justice those guilty of committing illegal acts - the Holodomor of 1932-1933 - is a difficult task. Along with the adoption of the Law of Ukraine "On the Holodomor of 1932-1933 in Ukraine" there was an urgent need in accordance with international law and current legislation of Ukraine to establish the perpetrators and recognize the Holodomor of 1932-1933 in Ukraine as a deliberate act of mass extermination.

Bringing to justice those responsible for organizing the genocide should be considered the restoration of the rights of the Ukrainian people during the genocide, and the investigation - a mechanism that the state should apply.

The scientific article examines the Law of Ukraine "On the Holodomor of 1932-1933 in Ukraine", the Convention on the Prevention and Punishment of the

Crime of Genocide, the UN Convention on the Non-Applicability of Statutory Limitations to War Crimes and Crimes against Humanity. Emphasis is placed on the fact that gathering evidence to prove the commission of genocide is a complex process that requires painstaking work on the part of the pre-trial investigation body.

The article pays special attention to the works of Ukrainian scientists, including: Anosova Y., Vasylenko V., Kubalsky V., Madzigon N., Marochko V., Radomska D., Sergiychuk V., Kurinny O., Kozytsky A. These researchers investigated the issues of legal regulation of prosecution of persons for genocide.

Genocide as a crime against humanity causes a public response. Bringing the perpetrators to justice is a necessary step in the restoration and preservation of the national memory of the Ukrainian people. International and national legislation aims to restore the rights of victims. Proving genocide involves a complex process.

Keywords: *criminal liability; genocide; criminal proceedings; evidence; investigation.*